

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВИЩА ШКОЛА БІЗНЕСУ В ДОМБРОВІ ГУРНІЧІЙ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИКОЛИ ГОГОЛЯ

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1 (6)

Київ
КиМУ
2017

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Київського міжнародного університету, протокол № 10 від 31 травня 2017 р.

П – 24 Педагогічна теорія і практика: Зб. наук. праць – К. : КиМУ, 2017. – Вип. 1 (6) – 537 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Артемова Любов Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки Київського міжнародного університету.

Заступники головного редактора:

Бондаренко Юрій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання української літератури Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.

Валанчик Марек – доктор наук, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій, проректор з наукової частини.

Мартиненко Світлана Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Київського міжнародного університету.

Відповідальний секретар: Кулакевич Тетяна Василівна, старший викладач кафедри психології та педагогіки КиМУ;

Члени редакційної колегії

Бондар Володимир Іванович – академік Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Воскобойнікова Галина Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки Київського міжнародного університету;

Ростанська Євгенія – доктор наук, керівник кафедри педагогіки, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій;

Криловець Микола Григорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Лукашова Ніна Іванівна – доктор педагог. наук, професор кафедри хімії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Орловська Малгожата – доктор наук, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій.

Збірник «Педагогічна теорія і практика», є правонаступником наукового видання, яке внесено до Переліку наукових фахових видань у галузі педагогічних наук. У збірнику можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата педагогічних наук, здобувачів третього рівня вищої освіти доктора філософії, та наукових звань професора і доцента.

У збірнику наукових праць «Педагогічна теорія і практика» публікуються статті, що містять виклад результатів наукових досліджень, а також огляди з найбільш актуальних проблем педагогічної теорії. Збірник «Педагогічна теорія і практика» присвячено актуальним проблемам і результатам наукових досліджень у галузі гуманітарних і суспільних наук. Висвітлено результати теоретичних та експериментальних досліджень з педагогіки викладачів, аспірантів, студентів магістратури, здобувачів. Даний збірник висвітлює проблеми всебічного виховання молодого покоління в умовах різних соціальних інституцій – сімей, дошкільних навчальних закладів, шкіл всіх типів, вищих навчальних закладів з орієнтацією на національні та загальнолюдські цінності.

email: asp@kymu.edu.ua

www : <http://www.kymu.edu.ua/pedahohichna-teoriya-i-praktyka.html>

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
Наказ МОН України №1413 від 24.10.2017 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації
Серія КВ № 22349-12249Р від 23.09.2016 р.

© ПВНЗ «Київський міжнародний університет» (Україна), 2017
© Вища школа бізнесу в Домброві Гурнічій (Польща), 2017
© Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Україна),
2017

ЗБІРНИК

НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1 (6) 2017

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНА

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

CONTENTS

Артемова Л.В. - Освітня програма «Методологія та організація роботи над дисертацією для здобуття наукового ступеня доктора філософії» з галузі знань 01 – Освіта, спеціальності 015 - Професійна освіта, спеціалізація «Педагогіка вищої школи»	7	Artemova L. Educational program ‘Methodology and organization of the work on the PhD degree thesis in the field of knowledge 01- Education, speciality 015 – Professional education, specialization “Pedagogics of higher school”
Артемова Л.В. - Дослідження в галузі дошкільного виховання в УРСР 60-80-ми роками ХХ століття	33	Artemova L. Research in the field of preschool education in the USSR in the 60-80 years of the 20th century
Беленька Г.В. - Студентські експрес - дослідження в контексті фахової підготовки	64	Belenka H. Students’ express investigation in the context of professional training
Безручко О.В. - Невідомий експеримент української кінопедагогіки 30-Х рр.. ХХ ст.	83	Bezruchko O. Unknown experiment of Ukrainian cinemapedagogics of the XX century thirties.
Valchuk O. - What develops social and cultural competence in students	99	Valchuk O. What develops social and cultural competence in students
Голота Н.М. - Специфіка відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності	143	Holota N. Specificity of spatial and temporal representations display by preschool children in the pictorial activity
Довжук Н. Ш., Довжук В.В., Липська О.О. - Методичні основи організації викладання спеціальних дисциплін магістерської підготовки провізорів у вищих навчальних закладах України	164	Dovzhuk N., Dovzhuk V., Lipska O. Methodological bases of organizing the teaching of master’s degree major disciplines for pharmacists in higher educational establishments in Ukraine
Карнаухова А.В. - Модель внутрішньосімейних стосунків в українській казці	181	Karnaukhova A. A model of family relations in Ukrainian fairy tale

Кублій Л.І. - Базова мова при вивченні студентами алгоритмізації і програмування	199	Kublii L. The basic language in studying algorithmisation and programming by students
Кійко Т.Б., Міненко А.О. - Психолого-педагогічні засади організації удосконалення викладання медико-біологічних дисциплін у вищих навчальних закладах	218	Kiiko T., Minenok A. Psychological and pedagogical bases of organizing the improvement of medical and biological disciplines teaching in higher educational establishments
Клос Л.Є. - Підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності: методичні аспекти	233	Klos L. Preparation of social workers for health keeping activity: methodological aspects
Кузьмич О.А. - Методика діагностування вихованості мовленнєвого етикету в молодших школярів та сучасної практики його виховання в дітей в умовах сім'ї і школи	278	Kuzmych O. Methodology of diagnosing the pupils' elementary grades speech etiquette and modern practice of its development in the family and school.
Кривоносова О.В. - Педагогічні умови розвитку вокального слуху молодших школярів на уроках музичного мистецтва	311	Kryvonosova O. Pedagogical conditions of vocal ear development of primary pupils during the music lessons
Мельник С.В., Воскобойников С.О. - Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із захисту інформації у кіберпросторі в Сполучених Штатах Америки.	328	Melnyk S. Voskoboinikov S. Peculiarities of professional training of specialists in the US cyberspace information protection
Мажец Б.В. - Новаторські тенденції в дошкільній педагогіці	346	Mazhets B. Innovative tendencies in pre-school pedagogics
Melnyk N. - Preschool teachers' professional training in Great Britain	368	Melnyk N. Preschool teachers' professional training in Great Britain
Новоселецька І.Є. - Актуальність розвитку художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах	392	Novoseletska I. The topicality of artistic creative skills development of 5 year children in primary artistic educational establishments
Паламар С.П. - Особливості роботи над епітетами як виразниками образності мовлення на уроках читання в початковій школі	408	Palamar S. Peculiarities of investigating epithets as expressive means of the language imagery during reading classes in the primary school

<p>Рудик А.В., Воскобойнікова Г.Л. - Упровадження інноваційних технологій у процесі магістерської підготовки в системі університетської освіти</p>	427	<p>Rudyk A., Voskoboinikova H. Implementation of innovative technologies in the process of master's training in the system of Ukrainian university education</p>
<p>Совгіра С.В. - Методологічний фундамент формування уявлень про екологічну культуру та екологічну компетентність майбутніх учителів</p>	444	<p>Sovhira S. Methodological foundation of forming ideas of the ecological culture and competence of young teachers</p>
<p>Самойлов О.Ф., Панарін І.А. - Синергетичний підхід у викладанні курсу «Міжнародні системи та глобальний розвиток» в аспекті професійної підготовки фахівців з міжнародних відносин</p>	474	<p>Samoilov O., Panarin I. Synergistic approach in teaching the course of 'International systems and global development' in the aspect of professional training of international relations specialists</p>
<p>Чебанова О.Є. - Дидактичні методи викладання курсу «Теорія та історія світового театру» для студентів спеціальності «сценічне мистецтво» в аспекті професійного виховання майбутніх акторів</p>	498	<p>Chebanova O. Didactic methods of teaching the course 'Theory and history of the world theatre' for the students of 'acting technique' speciality in the aspect of professional training of young actors</p>
<p>Шинкаренко Л.І. - Відкрита освіта – важливий напрям розвитку освіти дорослих</p>	521	<p>Shynkarenko L. Transparent education – an important sphere of adults' education development</p>

УДК 373. 3.016:003 – 028.31
EL 373. 3.016:003 – 028.31

Світлана Павлівна ПАЛАМАР

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри педагогіки та
психології Педагогічного інституту
«Київський університет імені
Бориса Грінченка»

e-mail: svetlana_03@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ЕПІТЕТАМИ ЯК ВИРАЗНИКАМИ ОБРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті висвітлено роботу над художнім образом на уроках літературного читання для повноцінного сприйняття художнього твору, розглянуто особливості роботи над епітетами як виразниками образності на уроках читання в початкових класах.*

Автор демонструє ефективні прийоми аналізу мовних засобів, за допомогою яких створюються художні образи, тому що саме на культурі сприйняття поетичності, образності художнього слова слід розвивати культуру мовлення школярів і образність їхнього мовлення, зокрема.

Використані такі етапи роботи на уроці: прийом вибіркового читання; спостереження над художнім текстом; словникова робота; різні форми ілюстрування тексту. Формування образного мовлення молодших школярів ґрунтується на врахуванні механізму художньо-

образного сприймання тексту й має у своїй структурі такий ключовий елемент, як осягнення поетичного слова й образу на основі асоціативного, образного мислення, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю й словесною творчістю.

Ключові слова: *образність мовлення, образні засоби, художній образ, поетичний образ, читання, сприйняття, переносне значення, епітет.*

© ПАЛАМАР С.П., 2017

Вступ. У Концепції мовної освіти України зазначено, що невід’ємною ознакою освіченої, різнобічно розвиненої особистості є висока мовленнєва культура, уміння вільно, комунікативно виправдано оперувати мовними засобами в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлювати власні думки, дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Мета і завдання навчальних предметів українська мова і літературне читання полягає не лише в опануванні вмій читати і писати, а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умій висловлюватись у всіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Відтак розвиток мовлення набуває статусу провідного принципу в навчанні читання і рідної мови в початковій школі.

Мовленнєвий розвиток учнів – одна з найголовніших проблем сучасної школи. Цю проблему варто починати вирішувати вже з перших років навчання у молодшій школі. Актуальним напрямом сучасної методики навчання читання і рідної мови є формування в учнів уважного ставлення до слова, до його вживання, розвиток здатності сприймати й оцінювати зображувально-виражальний аспект того чи іншого тропа, а також уміло використовувати його у власному мовленні.

Навчальний предмет літературне читання, побудований на основі художніх творів, створює особливі умови для розвитку мовлення молодших школярів. Читання активізує та збагачує словник школярів, формує у дітей образне мислення, уяву, фантазію, що супроводжується словесною творчістю та інтелектуально-мовленнєвою активністю. Важливою особливістю розвитку мовлення молодших школярів є тісна взаємодія із сприйняттям творів художньої літератури. Через поетичні образи художня література відкриває й пояснює дитині життя природи і суспільства, складний світ людських стосунків, сприяє її мовленнєвому розвитку, даючи зразок правильної літературної мови. Тому під час читання й аналізу художнього твору є осягнення поетичного слова й образу. Через максимально насичене, емоційне слово письменник передає свої враження та переживання. Уміння школяра бачити їх, виділяти в тексті твору, замислюватися над їх виразністю й багатозначністю свідчить про сформовану культуру сприйняття художнього твору, яка створює підґрунтя для активного розвитку культури, зокрема образності мовлення школярів.

Розвиток мовлення на уроках читання тісно пов'язаний із процесами сприймання, розуміння, аналізу, інтерпретації художніх творів та продукування на їх основі власних усних і писемних текстів. Володіння означеними формами мовленнєвої діяльності є своєрідним показником культури мовлення учнів, для якої характерні нормативність, логічність, змістовність, доцільність, образність. Образне мовлення є показником виразного, емоційно багатого мовлення і виступає для учнів початкових класів як мовлення, у якому передбачається вживання слів і словосполучень у метафоричному значенні.

Аналіз останніх досліджень. Образне мовлення є предметом дослідження вчених-лінгвістів і лінгводидактів,

які розглядають функціонування мовних засобів, що використовуються в текстах художнього стилю (Бахтін М.М., Виноградов В.В., Винокур Г.О., Гальперін І.Р., Ковальов Г.Ф., Кожина М.М., Новиков Л.О., Мацько Л.І., Пентилюк М.І., Федоров О.І., Чередниченко І.Г. та ін.).

Окремі аспекти розвитку образного мовлення учнів розглядали вчені-методисти. З позицій збагачення словникового запасу учнів на різних етапах їх мовленнєвого розвитку означену проблему досліджували Н.В. Гавриш, Н.Б. Голуб, Т.В. Коршун, К.В. Пономарьова, Н.М. Сіранчук та інші; культури мовлення – Н.Д. Бабич, Б.М. Головін, О.М. Горошкіна, Л.І. Мацько та інші; розроблення мовного компонента загальноосвітньої підготовки учнів – О.М. Біляєв, О.Я. Савченко, М.С. Вашуленко, Н.А. Пашківська, О.Н. Хорошковська та інші; комунікативного аспекту навчання мови – А.М. Богуш, Л.О. Варзацька, С.О. Караман, М.І. Пентилюк, М.Г. Стельмахович та інші.

Вивчення праць учених-методистів, бесіди з вчителями дають підставу пов'язати цю проблему з недостатньою увагою до розвитку образного мовлення, емоційності навчання, мовної культури в цілому. Дійсно, в початковій школі естетичний аспект художніх текстів, що вивчаються, розглядаються рідко, безсистемно, нецілеспрямовано, незважаючи на те, що вчителі і методисти аналізують яскраві, цікаві тексти, виділяючи їх особливості, використовуючи різні форми і методи навчання; навчально-методичні журнали систематично друкують статті, що розкривають особливості лінгвістичного і стилістичного аналізу художніх творів.

Але, на жаль, мова дітей залишається сірою, невиразною, викликає труднощі використання емоційно-експресивних засобів мови для надання мовленню яскравості, виразності, образності.

Якість текстів шкільних підручників з читання і рідної мови для молодших школярів не вирішує завдання розвитку образного мовлення учнів. Сприяння художніх творів цьому процесу значною мірою визначається здатністю молодших школярів повноцінно сприймати їх, від цього залежить вплив прочитаного на розум, почуття і волю учнів, а також розвиток креативних здібностей школярів. Отже, сенс роботи вчителя полягає в тому, щоб допомогти школярам проникнути в образну тканину тексту, розвивати їх почуття, учити спостерігати, помічати, сприймати, переживати влучне образне слово і сприяти збагаченню і шліфуванню мовлення кожного з них. Крім того, в практиці початкової школи аналіз мови художніх творів досить формальний. Нерідко його підміняють виконанням примітивних завдань: виділити, підкреслити, виписати, запам'ятати порівняння, епітети, метафори.

Тобто, робота над образністю мовлення в початкових класах проводиться, але не так, як хотілося б: мало уваги приділяється особливостям мови художнього твору, які, як правило, не коментуються вчителями і, відповідно не осмислюються дітьми, що у результаті не сприяє формуванню у молодших школярів уміння свідомо використовувати образні засоби мови у своєму мовленні. Педагогічні спостереження за мовленням школярів переконують, що учні другого класу володіють певним набором образних засобів і на інтуїтивному рівні використовують їх в усному і писемному мовленні.

Мета: розкрити особливості роботи вчителя над епітетами як виразниками образності мовлення на уроках читання в початковій школі.

Завдання:

- проаналізувати науково-методичну літературу щодо розвитку образного мовлення на початковому рівні навчання літератури.

- визначити стан проблеми в педагогічній практиці, а саме роботу над епітетами як виразниками образності мовлення.

Результати досліджень. Навчальний предмет літературне читання побудований на основі художніх творів і створює особливі умови для розвитку мовлення молодших школярів. Читання активізує та збагачує словник школярів, формує у дітей образне мислення, уяву, фантазію, що супроводжується словесною творчістю та інтелектуально-мовленнєвою активністю. Важливою особливістю розвитку мовлення молодших школярів є тісна взаємодія із сприйняттям творів художньої літератури. Через поетичні образи художня література відкриває й пояснює дитині життя природи і суспільства, складний світ людських стосунків, сприяє її мовленнєвому розвитку, даючи зразок правильної літературної мови. Тому під час читання й аналізу художнього твору є осягнення поетичного слова й образу. Через максимально насичене, емоційне слово письменник передає свої враження та переживання. Уміння школяра бачити їх, виділяти в тексті твору, замислюватися над їх виразністю й багатозначністю свідчить про сформовану культуру сприйняття художнього твору, яка створює підґрунтя для активного розвитку культури, зокрема образності - мовлення школярів.

Найважливішими джерелами розвитку образності дитячого мовлення є твори художньої літератури та усної народної творчості. Через поетичні образи художня література відкриває і пояснює дитині життя природи і суспільства, складний світ людських стосунків, сприяє її мовленнєвому розвитку, даючи зразок правильної літературної мови. Основою роботи під час читання та аналізу художнього твору є осягнення поетичного слова й образу. Саме через слово, яскраве, емоційне, максимально

насичене, передає поет власні життєві враження. Тут надважливий для аналізу відбір найяскравіших, найцікавіших поетичних образів. Навчити школяра бачити їх, виділяти в поетичному творі, замислюватися над їх виразністю і багатозначністю – це і є культура сприйняття поетичного слова. Саме на культурі сприйняття поетичності, образності художнього слова слід розвивати культуру мовлення школярів і образність їхнього мовлення, зокрема.

Метою аналізу художнього твору на уроках читання є осягнення дітьми ідеї конкретного тексту, з одного боку, і формування в них знань і вмінь, необхідних для розуміння будь-якого художнього образу – з другого. Відтак «об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу» [1]. Отже, проблема розкриття художнього образу (його змістового наповнення, настрою, внутрішнього ритму, контексту) є головним на уроці читання в післябукварний період. Через художній образ письменник висловлює власну ідею, точку зору, позицію, виявляє власний погляд на світ. Через сприйняття цього образу дитина відкриває для себе його сенс, обмірковує авторську точку зору, зіставляє її зі своїм чуттєвим досвідом і набуває асоціативного досвіду, який, у свою чергу, розвиває образне й аналітичне мислення.

Досліджуючи дитяче сприйняття художнього тексту, науковці зазначають його як надзвичайно продуктивне [5–7]. Адже діти самі мислять образами, а це найдавніший спосіб сприйняття світу. Це світосприйняття можна порівняти з художньою фантазією. У зв'язку з цим уроки читання проводилися за нашою методикою з максимальним розкріпаченням дитячого сприйняття. Ми виходили з того, що чим вільніше буде міркування

стосовно художнього образу, тим глибшим, повнішим стане ставлення дитини до нього. При цьому необхідно пам'ятати, що свобода інтерпретації образу обмежена авторським задумом.

Головне завдання уроків читання у 2–4 класах – наближення до розкриття задуму письменника чи поета. Тому в читацьких роздумах важливо не віддалятися від тексту художнього твору, його внутрішньої логіки. Усі дитячі припущення, незважаючи на їх почуттєвий, емоційний характер, мають бути перевірені, аргументовані самим текстом. Це обов'язкова умова відкриття художнього образу. В іншому випадку робота на уроці читання не буде цілеспрямованою.

Основна робота з розвитку образного мовлення молодших школярів на уроках читання полягає у відборі та аналізі мовних засобів, за допомогою яких створюються художні образи. Цю роботу ми розпочали в 2 класі з вивчення вживання слів у переносному значенні. Покажемо це на прикладі читання й аналізу оповідання Т. Коломієць «Хліб» [2, с. 57–58].

Принесли хліб, на столі поклали. Пахучий, теплий ще, із шкоринкою золотою. Це від вогню позолота в нього.

Та не тільки від вогню. Золоте зерно на борошно мололи. А зерно в золотому колоску на стеблині гойдалося, срібною росою вмивалося, золоте сонячне проміння в себе увібрало. Від сонця позолота у хліба. Та чи тільки від нього?

Золоті роботящі руки зерно в ріллю посіяли, урожай доглянули і зібрали. Роботящі руки зерно змололи, тісто замісили, хліб спекли. Роботящі руки в дім його принесли, на вишивану скатертину поклали.

І лежить на столі хліб, теплий, пахучий, руками роботящими подарований. Лежить ясний, як сонечко і, ніби, промовляє:

– *Любіть мене, шануйте, їжте та здоровими будьте!*

Спочатку діти працюють за завданнями підручника:

– Прочитай текст мовчки.

– Зверни увагу на вислови: *золотава шкоринка, позолота від вогню, золоте зерно, в золотому колосі, на стеблині золочений, золоте проміння, золоті руки*. У якому значенні вжито виділені слова?

– Підготуйся до виразного читання твору.

Далі йде *словникова робота*. Ставимо запитання учням:

– Чи сподобалось вам оповідання? Чим саме?

Діти одностайно зазначають виразність, яскравість прочитаного твору. Вчитель підкреслить, що говорити і писати яскраво (образно, виразно, емоційно) важливо для того, щоб викликати інтерес слухачів і читачів.

– Чим досягається яскравість, образність мовлення в прочитаному оповіданні?

Учні зазначають, що автор красиво описує хліб. Ще раз звертаємо їхню увагу на образні засоби оповідання. Завдання:

– Письменниця, описуючи хліб, вживає декілька образних висловів зі словом *золотий*. Давайте випишемо ці вислови у стовпчик і пояснимо їх значення.

Для другокласників таке завдання здається простим лише на перший погляд. Зазвичай, у роботу включаються 5–6 учнів у класі. Звернувшись до тексту, колективно з'ясуємо, що *золоте зерно* у ріллю «золоті роботящі руки посіяли», *золотий колос* визрів на сонці, під *золотим промінням*, а тому найдорогоцінніший. У висловах *золоте зерно* і *золотий колос* прикметник «золотий» означає «високоякісний». У вислові *золоті руки* цей прикметник також означає якість, але дещо іншу – це роботящі руки. В обох випадках прикметник «золотий» вжито в переносному значенні. Такі прикметники називаються епітетами. Записи в зошитах:

***Епітети** – це прикметники, вжиті в переносному значенні.*

Приклади до цього визначення діти знаходять і записують самостійно. Перед цим у класі варто провести мовленнєву розминку: вчитель називає словосполучення з прикметниками в прямому значенні, а учні з такими ж прикметниками – у переносному, наприклад:

ясний день – ясний погляд

теплі руки – тепла зустріч

добра людина – добра справа

дерев'яний стілець – дерев'яна голова

м'який хліб – м'який характер і т.д.

Однак робота над художнім твором не повинна зводитися до набору епітетів, порівнянь та інших засобів художньої виразності. Аналіз образних засобів мови на уроках читання в 2–4 класах повинен допомогти дітям відчувати цілісність художнього образу й адекватно співпереживати героєві. На зміну лінгвістичному аналізу тексту, що мав місце на початку навчання, коли предметом розгляду ставали лише окремі засоби художньої виразності, вилучені з образної тканини твору, приходять літературознавчий принцип аналізу, який передбачає розгляд цілісного художнього образу.

Покажемо це на прикладі аналізу оповідання В. Сухомлинського «Я хочу сказати своє слово».

Катерина Іванівна повела своїх маленьких першокласників у поле. Був тихий осінній ранок. Високо в небі летів ключ перелітних птахів. Вони тихо курликали, і від цього в степу було сумно. Учителька сказала дітям:

– Сьогодні ми будемо вчитися розповідати про осіннє небо. Хай кожен з вас добере для цього в рідній мові красиві і точні слова.

Діти притихли. Вони дивились в небо і думали. Через хвилину всі заговорили: «Небо синє-синє... Небо голубе...

Небо чисте...» І все. Діти знову і знову повторювали одні й ті самі слова: синє, голубе, чисте. Збоку стояла маленька Валя.

– А ти, Валю, що хочеш сказати?— запитала Катерина Іванівна.

– Я хочу сказати своє слово.

– Яке ж твоє слово про небо?

– Небо ласкаве... — тихо сказала дівчинка й усміхнулась. Діти притихли. Вони враз побачили в небі те, чого не бачили досі: «Небо сумне... Небо тривожне... Небо зажурене... Небо холодне...» А небо грало, трепетало, дихало, як жива істота. І діти дивилися в його сумні сині-сині осінні очі.

Запитання і завдання до тексту:

– Чому діти не змогли відразу дібрати «красивих і точних слів» про осіннє небо?

– Відповіді учнів: «тому що вони звикли чути про небо одні і ті ж слова»; «тому що діти були неухважні, неспостережливі».

– Що змінилося після Валиних слів?

– Дівчинка пробудила уяву однокласників, допомогла їм побачити в небі те, чого вони не бачили досі.

Виразно прочитавши останні два абзаци оповідання, наголосимо, що епітети, дібрані учнями до слова «небо», перетворили його на живу істоту: «небо грало, трепетало, дихало». Підсумовуючи спостереження над текстом, зауважимо, що природа, навколишній світ змінюється від одного нашого ставлення. Наша допитливість, чуйність допомагає побачити і почути чарівні фарби і звуки, справжні живі образи неба, зірок, дерев, квітів, природних явищ тощо.

Використовуючи прийом вибіркового читання, звертаємо увагу учнів на образні засоби мови художнього твору: епітети, метафори, порівняння. Аналіз художнього

твору повинен проходити ненав'язливо, так, щоб під час роботи з текстом зростало здивування і захоплення дітей майстерністю письменника чи поета, щоб за кожним словом і кожним рядком вони побачили яскраву картину і раділи цьому відкриттю.

Наведемо приклад такої роботи на уроці читання в 3 класі за віршем М. Рильського «Дівчина»:

*Бджілки золотисті
В квітах літають,
Роси перлисті
З трав опадають.
З золота зіткане сяєво лється,
Ліс в нім купається, листя сміється.
В шатах зелених
Вийшла дівчина,
В косах студені
Роси-перлини.
З золота зіткане сяєво лється,
Ліс в нім купається, листя сміється.
В квітах барвистих
Дівчина сяє,
В оченках чистих
Сонечко грає.
З тих оченяток сяєво лється...
Дівчина літом веселим зоветься...*

Перечитуючи з учнями першу строфу вірша М. Рильського, вчитель просить їх назвати епітет, за допомогою якого автор описує роси (перлисті).

- Як ви розумієте його значення?
- Роси, немов перлини.
- Підберіть до нього близькі за значенням слова (срібні, дрібні, блискучі, прозорі).
- Як ви думаєте, чому автор вибирає саме епітет «перлисті»?

Колективно доходимо висновку, що цей епітет походить від слова «перли» – коштовні прикраси. Він передає особливе захоплення поета літом, сонцем, у якому все сяє, підкреслює, що це абсолютно незвичайна пора, у ній багато чудесного. Крім того, слово «перлисті» виразніше, воно наповнює вірш особливою чарівністю. Цей епітет гармонійно поєднується з іншими образними засобами вірша – «бджілки золотисті», «з золота зіткане сяєво», за допомогою яких автор створює яскравий, осяйний образ дівчини-літа.

Для розвитку яскравих образних уявлень учнів на основі прочитаного вчитель використовує прийом ілюстрування тексту. Як показує практика, під час читання ліричних віршів найдоцільніші такі його різновиди: розглядання готових ілюстрацій, а також словесне і музичне ілюстрування.

Роботу над образними засобами проводимо під час повторного читання, аналізу твору. У процесі аналізу найчастіше ставляться такі запитання:

- Якими словами автор називає предмет, героя?
- Чому автор використовує саме це слово?
- Чому ви думаєте, що воно точніше, виразніше?
- Чому більше підходить до тексту це слово, ніж підібране нами?
- Які думки (почуття) воно викликає?

Оволодіння образністю мовлення говорить про сформовані вміння учня вживати слова в прямому і переносному (метафоричному) значеннях, сприймати й оцінювати зображально-виражальний аспект висловлювання, відчувати емоційно-оцінні конотації слів. Ці вміння є показником загальної культури людини, її інтелектуальних здібностей.

Висновки. Аналіз літератури підтвердив, що формування образного мовлення молодших школярів

ґрунтується на врахуванні механізму художньо-образного сприймання тексту й має у своїй структурі такий ключовий момент, як осягнення поетичного слова й образу на основі асоціативного, образного мислення, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю й словесною творчістю. Експериментально-дослідне навчання виявило безпосередній вплив художньо-естетичного розвитку молодших школярів під час читання літературних творів на рівень сформованості вмій образного мовлення. Чим ширше коло читацьких інтересів, чим більше вони читають, тим продуктивніший процес формування образного мовлення. Під час роботи діти запам'ятовують образні вислови, застосовують їх у власних усних і письмових висловлюваннях. Літературний твір дає дитині готові образні мовленнєві форми, якими вона оперує. Дослідження доводить, що наслідування в даному випадку не є сліпим копіюванням, точним повтором. Це реакція дитини на прочитане, зумовлена рівнем її образного мислення і конкретною мовленнєвою ситуацією. Поки відбувається становлення дитини як мовця, наслідуване допомагає їй, нерідко заміняє власну думку. Але як тільки закріпляться її літературні, мовленнєві навички, дитина сама відкине наслідування. Завдання педагога на етапі наслідування – не опікувати учнів надмірно, а надати їм самостійності у своїх спробах, підвести до активного, творчого наслідування, допомогти осмислити твір, який стане поштовхом для власної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пустовойт В.Г. От слова к образу / В.Г. Пустовойт. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1974. – 189 с.
2. Сіранчук Н.М. Розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі навчання української мови : дис. канд.

пед. наук. – К., 2008.

3. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В.І. Бадер //

Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С. 31–36.

4. Головин Б.Н. Основы культуры речи : ученик для вузов / Б.Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1988. – 320 с.

5. Літературне читання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2–4 класи

(оновлена) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>

6. Родари Дж. Грамматика фантазии: введение в искусство придумывания историй ; пер. с итал. / Дж. Родари. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1990. – 192 с. – С. 10.

7. Російчук Т.А. Образні компоненти в структурі становлення писемного мовлення дітей : автореф. дис. канд. психол. Наук : спец. 19.00.07 / Т.А. Російчук. – К., 2004. – 17 с.

8. Савченко О.Я. Читанка : підручник для 2 класу / О.Я. Савченко. – К. : Освіта, 2012. – 160 с.

9. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: 1984.

10. Чулкова Е.Н. Роль этикета в развитии образной речи младших школьников: на материале второго класса/ Дис. канд. пед. наук. – Рязань, 2005.

Транслітераційний переклад використаних джерел

1. Pustovoit V. H. Ot slova k obrazu / V. H. Pustovoit.– 2-e yzd. – K. : Rad. shk., 1974. – 189 s.

2. Siranchuk N.M. Rozvytok obraznoho movlennia molodshykh shkoliariv u protsesi navchannia ukraïnskoi movy / Dys. kand. ped. nauk. – Kyiv, 2008.

3. Bader V.I. Udoskonalennia movlennievoho rozvytku molodshykh shkoliariv / V. I. Bader // Pedahohika i

- psykholohiia. – 1998. – № 4. – S. 31–36.
4. Holovyn B. N. Osnovy kultury rechy: uchenyk dlia vuzov / B. N. Holovyn. – M.: Vysshaia shkola, 1988. – 320 s.
5. Literaturne chytannia. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 2 – 4 klasy (onovlena). [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu do prohr.: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
6. Rodary Dzh. Hrammatika fantazii: vvedenie v iskusstvo pridumyvaniia ystoryij; per. s ytal. / Dzh. Rodary. – 2-e yzd. – M. : Prohress, 1990. – 192 s. – S. 10.
7. Rosiichuk T. A. Obrazni komponenty v strukturi stanovlennia pysemnogo movlennia ditei: avtoref. dys. kand. psykhol. nauk: 19.00.07 / T. A. Rosiichuk. – K., 2004. – 17 s.
8. Savchenko O. Ia. Chytanka: pidruchnyk dlia 2 klasu / O. Ia. Savchenko. – K.: Osvita, 2012. – 160 s.
9. Talyizina N.F. Upravlenie protsessom usvoeniya znaniy. – M.: 1984.
10. Chulkova E.N. Rol etiketa v razvitii obraznoy rechi mladshih shkolnikov: na materiale vtorogo klasa/ Dis. kand. ped. nauk. – Ryazan, 2005.

Svitlana PALAMAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Research Officer,
Associate Professor of Borys Hrinchenko University
department of Education and Psychology.

e-mail: svetlana_03@ukr.net

**PECULIARITIES OF INVESTIGATING EPITHETS AS
EXPRESSIVE MEANS OF THE LANGUAGE IMAGERY
DURING READING CLASSES IN THE PRIMARY
SCHOOL**

***ABSTRACT.** The article addresses the work on the artistic image during the literature reading lessons in order to reach a great degree of understanding of the work of art. It also examines the specificity of work with epithets, as features of the figurative speech.*

The author illustrates the effective linguistic analysis methods with the help of which artistic images are created, because cultural perception of poetry and imagery of the artistic speech should be the bases for development of pupils' speech culture and imagery of their language in particular.

The following stages of work during the lesson have been examined: selective reading; observation of the artistic text; dictionary work; various forms of text illustration. Shaping the imaginative speech of junior pupils is based on taking into consideration the mechanism of artistic text comprehension and contains such key structural element as understanding of poetic words and image building on associative, imaginative thinking, phantasy accompanied by intellectual as well as speech activity and verbal creativity.

***Key words:** imaginative speech, imagery means, artistic image, poetic image, reading, perception, figurative meaning, epithet.*

Светлана Павловна ПАЛАМАР

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры педагогики и психологии Педагогического института «Киевский университет имени Бориса Гринченко»

e-mail: svetlana_03@ukr.net

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ НАД ЭПИТЕТАМИ КАК ВЫРАЗИТЕЛИ ОБРАЗНОЙ РЕЧИ НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

***Аннотация.** В статье освещена работа над художественным образом на уроках литературного чтения для полноценного восприятия художественного произведения, рассмотрены особенности работы над эпитетами как выразителями образности на уроках чтения в начальных классах.*

Автор демонстрирует эффективные приемы анализа языковых средств, с помощью которых создаются художественные образы, так как именно на культуре восприятия поэтичности, образности художественного слова следует развивать культуру речи школьников и образность их речи, в частности.

Использованы следующие этапы работы на уроке: прием выборочного чтения; наблюдения над художественным текстом; словарная работа; различные формы иллюстрирования текста. Формирование образной речи младших школьников основывается на учете механизма художественно-образного восприятия текста и имеет в своей структуре такой ключевой элемент, как постижение поэтического слова и образа на основе ассоциативного, образного мышления, фантазии,

сопровождается интеллектуально-речевой активностью и словесным творчеством.

Ключевые слова: *образность речи, образные средства, художественный образ, поэтический образ, чтение, восприятие, переносное значение, эпитет.*